

---

## Dupliek van een duivelsadvocaat

Wilhelmina van Wetering

‘Waarom is Van Wetering zo boos?’ vragen Den Uyl c.s. zich af aan het slot van haar replek (p. 19). Hier leid ik uit af dat zij eigenlijk niet goed inzien waarom mijn stuk geschreven is. Ôp gevaar af in herhalingen te vervallen, zal ik dit nog eens uitleggen. Ik liep al drie jaar met het voornemen rond om zo’n stuk te schrijven. Ik vond namelijk dat er een antwoord moest komen op de uitdaging van Kloos (cf. *Sociologische Gids*, 34, 1987, 1: 222), de stelling met name dat de antropologie in een crisis verkeert maar gered kan worden door de feministische richting. Iemand moet hier eens iets van zeggen, dus waarom ik niet, was mijn overweging. Mijn opvatting is dat het voortijdig ophemelen van deze richting, of van welke richting ook, onverstandig is. Weliswaar is er sprake van een wetenschapsprogramma dat beloften inhoudt; het is belangrijk te proberen tot systematische en expliciete uitspraken te komen over de machtsrelaties tussen de seksen, de tijd is rijp en er is geld voor. Maar dit is iets anders dan met voldoening vaststellen dat het doel al bereikt is, laat staan poneren dat de antropologie vernieuwd is. De bewering van Den Uyl c.s. dat het voldoende zou zijn het spoor van de kritische antropologie en de bevrijdingssociologie te volgen om van vernieuwing te kunnen spreken – omdat het ‘perspectief van onderop’ naar genus wordt gespecificeerd – is nu juist aangevochten in het themanummer van de *Sociologische Gids* (1987/4). De schrijfsters komen niet met nieuwe argumenten maar herhalen klakkeloos haar eerder ingenomen standpunten. Ik heb de indruk dat de relatie eerder omgekeerd is, dat de feministische antropologie de inzichten en impulsen vanuit de hoofdstroom nodig heeft om tot volledige ontplooiing te komen. Dat het feminisme als sociale beweging en ideologie voor inspiratie kan zorgen staat buiten kijf, maar dosering is hier, mijns inziens, geboden. Naar mijn smaak hebben wij van dit laatste een overdosis gehad en dreigt dit nu eerder verlamrend dan stimulerend te werken. Dit is wat ik heb willen betogen, om hiermee te prikkelen tot nadenken. Mijn analyse was die van een duivelsadvocaat; een goede zaak moet deze toets kunnen doorstaan. Dat dit mij plaatst in de rol van boze stiefmoeder in de ogen van mijn opposenten neem ik op de koop toe; zo’n figuur kan trouwens in onze poppenkast nauwelijks worden gemist.

Dat de toon soms raillerend was, wil niet zeggen dat boosheid ontbrak. Het zou onzin zijn te willen poseren als een onschuldige ziel die van prins noch prinses kwaad weet. Over twee dingen vooral ben ik boos geworden: de aspecten van terreur en chantage. De pogingen tot intimidatie heb ik al beschreven. Ik zou hier dan ook weinig aan toe te voegen hebben, ware het niet dat Den Uyl c.s. in haar repliek een nieuw staaltje laten zien. Cora Vreede-de Stuers wordt in de feministische gelederen opgenomen nadat zij schuld heeft bekend. Zij heeft in het verleden de man-vrouwverhoudingen niet expliciet in termen van macht geanalyseerd, noch haar betrokkenheid met vrouwen openlijk geuit. Ik vind zoiets gênant. Voor mijn gevoel spreekt hieruit vooral een overschatting van de betekenis van eigentijdse retoriek. Hoe sterk ik ook geporteerd mag zijn voor analyses in termen van macht, de behoefte mij aan te sluiten ontzinkt mij geheel. Ik vermoed ook dat het veel anderen net zo vergaat.

Wat het chantageaspect betreft, hiermee doelde ik op de neiging te speculeren op de angst voor een beschuldiging van viricentrisme of seksisme. Deze is immers niet altijd gemakkelijk te weerleggen, en is dus een geducht politiek wapen. Deze strijdmethode is zelfs zo doeltreffend geweest dat er eigenlijk nooit een discussie over feministische antropologie van de grond is gekomen, terwijl deze over alle andere richtingen in de antropologie wel gevoerd wordt. Dit is op zichzelf dan weer reden tot een klacht: feministen voelen zich buiten spel gezet. Maar het zijn de eigen methoden, het zwaar geschut dat in stelling werd gebracht, dat hiertoe bijdroeg.

Juist deze aanpak prikkelt tot tegenspraak. Zoals ik al uiteengezet heb heeft niemand er zin in zich zonder slag of stoot gewonnen te geven en in één voddendaal met generaties voorgangers te worden afgedankt, niet alleen vanwege een vermeend intellectueel tekort maar ook een moreel falen. Immers, het manco was niet alleen theoretisch in de ogen van feministen, er was ook sprake van moedwillige blindheid, een soort collectief verkeerd bewustzijn. Vandaar de vraag in het themanummer: Hoe viricentrisch is de klassieke antropologie eigenlijk? En het kan niemand ontgaan; in haar repliek blijven de feministen op deze kernvraag het antwoord schuldig. En dat, terwijl de viricentrismekritiek toch als hoeksteen gold van de feministische antropologie. Was deze aanval, achteraf gezien, nu meer dan blufpoker?

De pretenties die uit haar assertiviteit spreken maken niet alleen boos, zij laten ook niet na te irriteren. De vraag rijst al gauw of de feministen niet een al te zware wissel trekken op deze angstgevoelens. Hoezeer zij voetstoots aannemen dat de hele antropologenwereld siddert blijkt bij voorbeeld uit de oratie van Els Postel-Coster. Als zij zich afvraagt welke benaming voor haar specialisme de voorkeur verdient, vrouwenstudies of feministische antropologie (p. 10), zegt zij het woord feminisme te willen vermijden omdat deze term angst en agressie opwekt. Ook bij mij vermoeden Den Uyl c.s. een grote angst, die tot uiting zou

komen in een gekleurd taalgebruik. Maar, als ik zo benauwd was, had ik dan de discussie aangekaart? En wat de woordkeus betreft, misstaat deze in een toch wat kluchtige polemiekt?

Mijn vermoeden is, dat de feministen de angsten over- en de irritaties onderschatten. Wat een buitenstaander vooral treft als hinderlijk, is het gebrek aan interne controle op de doses ideologie die in de wetenschap worden toegelaten. De feministische golf maakt deel uit van een emancipatiebeweging die haar invloed, begrijpelijkerwijs, ook wil uitstrekken tot de wetenschapsbeoefening. Dit vraagt van de voortreksters dat zij 'vertaalkwerk' doen om de verlangens van de achterban te laten sporen met de verwachtingen die gehonoreerd worden aan een universiteit. De taal die bij deze instellingen gesproken wordt is immers, om volstrekt legitieme redenen, een verschillende. Ook de probleemstellingen lopen uiteen. Mijn indruk is nu dat de feministische elite, als ik zo'n beladen term mag gebruiken, te weinig vorm geeft aan de verwachtingen van de achterban maar deze regelrecht deponereert op de drempel van de universiteit. De eis 'meer vrouwen in de wetenschap' wordt als een politieke eis gedefinieerd, terwijl er inhoudelijk over feministische wetenschapsbeoefening nog veel vragen zijn. Dat dit probleem zich voordoet komt waarschijnlijk voort uit de interne machtsrelaties binnen feministische kringen; de nadruk op interne gelijkheid bemoeilijkt de besluitvorming over prioriteiten op dit terrein.

Zoals de meeste ideologieën is het feminisme een vat vol tegenstrijdigheden. Dit is op zichzelf niets bijzonders en dus ook geen bezwaar. Wel bezwaarlijk is de neiging te vervallen tot trivialiteit en het gebrek aan discipline. Ook deze trekken hebben vermoedelijk te maken met het gelijkheidsethos, maar geven ook gelegenheid het zich makkelijk te maken. Dit wekt dan weer de hilariteit van buitenstaanders, wat feministen op haar beurt weer boos maakt, enzovoort. Om deze vicieuze cirkel te doorbreken heb ik mij een voorstander betoond van een zeef op ideologie; naar mijn idee zou dit de acceptatiegraad van de feministische wetenschapsbeoefening sterk verhogen.

## Trivialisering

Wat bedoel ik met tegenstrijdigheden? Bij voorbeeld dit: Voortdurend wordt er gehamerd op de wenselijkheid van zelfvertrouwen en ambitie voor vrouwen – terecht natuurlijk. Maar tegelijkertijd wordt er veel aandacht besteed aan allerlei hinderpalen en handicaps die in een gespreksgroep thuishoren maar slechts zeer ten dele in een eisenpakket dat aan de buitenwereld gepresenteerd wordt. Ik doe maar een greep: meisjes die worden aangemoedigd met poppen en fornuisjes te spelen in plaats van met blokken en treintjes, het negatief vrouwbeeld in de media, hinderlijke aandacht van loslopend manvolk zoals fluitende bouwvakkers. Het eerste punt lijkt mij interessant voor verder onderzoek: bestaat er

eigenlijk verband tussen kinderspel en latere loopbaan? Het tweede is een mooi actieterrein voor de vrouwenbeweging, het laatste is gewoon zot. Evenals Emma Brunt en Renate Rubinstein, die ik (Van Wetering 1987) al noemde, heeft ook Joan Didion (1979) bij voorbeeld over trivialisering als ontaardingsmogelijkheid in het feminisme behartigenswaardige woorden geschreven. Bovendien, als wij vrouwen dan al betreurd moeten worden als in de knop gebroken bloemen, laat het dan om een waardige reden zijn en niet om flauwiteiten. Waaruit blijkt verder dat de feministen het zich makkelijk maken? In de repliek van Den Uyl c.s. uit het feit dat zij het antwoord schuldig blijven op de belangrijkste punten die ik naar voren bracht. Geen woord meer over paradigma's of vernieuwing in de wetenschap vanuit het feminisme. Ik moet dus, alweer, aannemen dat de pretenties op dit terrein overtrokken waren. In plaats van argumenten te brengen, hebben zij komma's en punten geteld in citaten; verdienstelijk, maar beperkt. Deze reactie van mij is natuurlijk beledigend, maar ja. Het waren juist de feministen die zich ertegen verzetten dat vrouwen zouden excelleren in bijzaken en zich niet met de grote lijnen bezighielden. Over de nalatigheden bij het correctiewerk heb ik Kloos al geantwoord (*Sociologische Gids* 1987/5), dus dat is nu, strikt genomen, overbodig.

Eerstiger is, dat de schrijfsters mij dingen in de schoenen schuiven die ik niet heb geschreven, en dat zijn er veel. In de eerste plaats zijn zij van mening, dat ik geen 'goed stuk over de feministische antropologie' heb geschreven. Nee, dat is zeker niet het geval, maar was dit wel de bedoeling? De opzet was polemisch, dat moet toch tenminste duidelijk geweest zijn. Van enige pretentie een gezaghebbend overzichtsartikel te schrijven of een eindoordeel te vellen over 'de' feministische antropologie was geen sprake. Om ieder misverstand op dit punt bij voorbaat uit te sluiten heb ik dit tot tweemaal toe expliciet vermeld, eenmaal aan het begin en eenmaal aan het slot. Den Uyl c.s. citeren dit trouwens zelf en toch maken zij mij dit verwijt tot drie- of viermaal toe in haar repliek.

Dan de kwestie van mijn vermeende onkunde op het gebied van de feministische antropologie. Hierover heb ik met Kloos al gedebatteerd (*Sociologische Gids* 1987/5), dus verder commentaar is ook hier eigenlijk overbodig. Maar daar de herhaling toch al niet geschuwd wordt, wil ik mijn standpunt nog wel eens toelichten. Dat ik mij baseer op twee themanummers van *Antropologische Verkenningen* en de papers van een recent gehouden NSAV-studiedag lijkt mij geen bezwaar, in tegendeel. De daar geleverde bijdragen waren juist bedoeld om de plaats van de feministische antropologie in de hoofdstroom te verzekeren. Als er interessante internationale ontwikkelingen op dit vakgebied zijn, waarom werden die dan niet verwerkt? Als lezers en bezoekers op deze wijze een scheve indruk krijgen kan dit de laatsten toch niet worden aangerekend? Als deze bijdragen niet representatief zijn is dit een merkwaardig feit dat op zichzelf om verklaring vraagt. Waarom werden deze dan gepresenteerd of gepubliceerd? Zich

verschuilen achter de rug van de 'grote zusjes' in het buitenland, waar alles misschien indrukwekkender is, maakt ook al geen sterke indruk. Daar zouden we hier toch minstens de effecten van moeten zien. De bewering, dat de op deze studiedag gepresenteerde papers ook over andere dan feministische zaken gingen is gewoon onjuist. Het verwijt, dat er niet uit geciteerd mocht worden omdat het niet om eindversies ging, lijkt mij onterecht. Den Uyl c.s. spreken zelfs van 'wetenschappelijk onfatsoen', maar mijns inziens is dit een poging zich tegen kritiek te beveiligen. Deze regel is bedoeld om te voorkomen dat er onderzoeksresultaten of ideeën worden gestolen maar is verder zinloos; het ging hier om wetenschapsopvattingen die expliciet ter discussie werden gesteld. Er viel eigenlijk niets te stelen. Het ook bij deze gelegenheid handhaven van het verbod op citeren zou alleen tot doel kunnen hebben verdere discussie te voorkomen.

Het verwijt, dat ik geen kennis zou nemen van wat er omgaat in de feministische antropologie is des te minder op zijn plaats omdat ik een van de weinigen ben die feministische studies recenseert in antropologische vakbladen (zie het themanummer). Hiermee is tegelijkertijd de aantijging weerlegd dat ik de verhouding van de feministische antropologen met de empirie verkeerd inschatte toen ik beweerde dat zij op gespannen voet staan met de empirie. In de context (p. 232) betekende dit: de empirie van de traditionele antropologie, van de voorgangers dus en de eigentijdse etnografie die haar opvattingen niet weergeeft. Dat zij zelf onderzoek doen en daar trots op zijn ontgaat mij niet, getuige mijn recensie.

Overigens is het curieus dat mijn opponenten mij de vraag stellen wat ik versta onder feministische antropologie. Het antwoord kan kort zijn: niets. Uiteraard zie ik, zoals ik uitvoerig heb uiteengezet, een interessant aandachtsveld, en als men het studieveld zo omschrijft zou ik mij gemakkelijk onder deze paraplu kunnen scharen. Maar in de keuze van benamingen ligt een ideologische stellingname besloten die ik liever vermijd. Ik beperk mij dus tot het registreren van wat anderen vinden, en geef hier commentaar op. Evenmin is het aan mij om te zeggen wie er nu precies tot 'De Groep' hoort en wie niet. Het is, lijkt mij, in mijn stuk glashelder wie ik op haar stellingnamen heb aangevallen. Als anderen er in het openbaar blijk van geven deze standpunten te delen kan ik haar er dus bij rangschikken. Maar ik zelf had geen ander dan een polemisch belang bij deze classificatie; het ging mij erom stelling te nemen tegen een bepaalde manier van denken, niet om concrete personen.

## Supervrouw

Den Uyl c.s. snijden nog een kwestie aan die al in de discussie met Kloos besproken is: het moederschap in de ideologie van 'onze' en de Derde Wereld. Zij ver-

draaien hierbij mijn woorden, wat ik niet netjes vind. Tot tweemaal toe heb ik uiteengezet wat mijn wetenschapsprogramma op dit en andere punten inhoudt (p. 230 en 245). Een studie maken van verschillende vormen van zingeving en machtsstreven behoort, als vanzelfsprekend, tot ons vakterrein. Waar ik mijn verbazing over heb uitgesproken is, dat feministen van nu, overwegend behorend tot goed-opgeleide middenkaders, haar ideologische modellen blijven ontlelen aan het verleden. Ik signaleerde een preoccupatie met 19e-eeuwse verhoudingen, een neiging tot archaïsering, ook in het verzet hiertegen. Ook hierin komt misschien een contradictie binnen de ideologie tot uiting. Net als bij de hierboven genoemde tegenspraak tussen de aandacht voor ambitie enerzijds en handicaps anderzijds, vraagt de buitenstaander zich af wat nu eigenlijk de bedoeling is. 'Wij' verkeren toch in de gelukkige positie keuzen te kunnen maken, al dan niet gebruik te maken van mogelijkheden tot emancipatie. Die mogelijkheden zijn vergelijkenderwijs soms minder groot dan die van mannen in de eigen samenleving, maar vaak groter dan die van vrouwen in de Derde Wereld. 'Wij' belijden een emancipatie-ideaal, maar tegelijk lijkt er ambivalentie te bestaan. In de belangstelling voor de machtsverhoudingen en -middelen van gisteren en ver weg klinkt, tenminste in mijn oren, de behoefte door hier iets van te behouden. Misschien ook zoekt men naar een overkoepeling van de contradictie: een supervrouw die de machtsmiddelen van toen en nu combineert. Dient de macht van de moeder, de verheerlijking van het vrouwelijk fysiek, inderdaad de droom de sekseneutrale wetenschap stil te leggen, zoals Van Santen suggereerde (zie mijn bijdrage in het themanummer, p. 240)? Dan is er toch eigenlijk sprake van een streven naar machtsuitoefening dat gewoonlijk in mannen zo sterk veroordeeld wordt. Wat zouden feministen zeggen van een man die zich op dit soort machtsmiddelen en doeleinden beroept? Het woord seksefascisme heb ik in mijn artikel niet laten vallen, maar nu doe ik dit dan toch maar, omdat ik op indirecter wijze niet begrepen wordt. Mijn artikel was bedoeld als een uitnodiging aan de feministen om zich te bezinnen op de consequenties van haar ideologie.

Ook heb ik de indruk, dat het scheppen van een ideologie zozeer de aandacht opeist, dat men aan antropologie niet toekomt. Dit verraaft zich dan in een gebrek aan kwaliteit, bij sommige feministen loopt het zelfs uit op 'schmieren'. Bovendien worden de verworvenheden van de klassieke antropologie, hoe betrekkelijk ook, weggeworpen voor een denkbeeldige vernieuwing.

## Tropenkolder

Een voorbeeld hiervan zagen wij in de uitholling van het begrip 'matrifocaliteit' die ik besprak. Nog steeds kan ik niet zien welke nieuwe inzichten er nu gebracht zijn door de feministische aanpak. De repliek heeft mij ook niet wijzer

gemaakt. Een ding is mij wel duidelijk geworden: ik begrijp nu waar het etnocentrisme verwijt aan het adres van Smith vandaan komt. De feministen hebben dit ontleend aan Hoetink, hoewel deze de term 'etnocentrisme' niet noemt. Hoetink benadrukt in zijn kritiek op Smith de onvergelykbaarheid van de Caribische en de Europese samenleving en neemt aan dat dit de stelling van de laatste ondergraft. In dit verband spreekt hij van 'een spiegelbeeld van tropenkolder' (p. 87). Nu is de term 'tropenkolder' ontleend aan Wertheim, die hier een ernstige vorm van etnocentrisme en chauvinisme mee aanduidt. De vraag doet zich nu voor: wat bedoelt Hoetink in dit verband met een 'spiegelbeeld van tropenkolder'? Niet etnocentrisme, zoveel is duidelijk. Deze complicatie had ik in mijn artikel overgeslagen; dit aspect van Hoetinks kritiek heb ik nooit sterk gevonden en daarom was ik dit misschien zelfs 'vergeten'. Maar toch blijkt dit achteraf interessant te zijn, al is het maar om te laten zien hoe sommige feministen argumenteren. Zij horen een klok luiden: 'Er is hier iets met etnocentrisme', weg ermee dus, dat hoeven we alvast niet te lezen. Dat levert morele superioriteit en verlichting van de werkdruk in een klap, en liefst nog vernieuwing in de wetenschap erbij. Het gebrek aan interne kritiek op dit soort redeneringen bezorgt de feministische antropologie een slechte naam. Mijn constatering, dat het begrip matrifocaliteit alleen maar wolliger is geworden na haar bemoeiingen blijft gehandhaafd, want een echt weerwoord heb ik niet gekregen.

### Fallische culturen

Met de 'fallische culturen' is het, als het op een duidelijke definitie aankomt, al niet beter gesteld. Welke merites of charmes ik ook kan zien in Rubins artikel, niet dat zij de grondbegrippen uit de mythische sfeer haalt. Op p. 168 doet zij weliswaar het voorstel de term 'patriarchaat' te reserveren voor een specifieke vorm van mannelijke dominantie die kenmerkend is voor pastorale nomaden of vergelijkbare groepen, op zichzelf een zinvolle suggestie, maar de 'fallische culturen' krijgen nu juist deze concrete omschrijving niet. Op p. 192 plakt Rubin het etiket 'fallisch' op iedere cultuur waar mannen een leidende rol spelen, wat vrijwel neerkomt op 'alle', als wij tenminste even afzien van de complicaties rond het begrip 'cultuur'. Op p. 197 wordt het nauwelijks beter: 'phallic culture domesticates women'. Wij zijn dus terug bij 'af'.

### Duistere Middeleeuwen

Er is nauwelijks een einde aan de kortsluitingen in dit debat. Ook als de feministen mij schijnbaar bijvallen, distantieer ik mij haastig, want ook dan zijn wij het niet eens. Wat moet ik bij voorbeeld denken van haar visie op de mogelijkheden voor vrouwenstudies in de jaren vijftig en haar meeleven met de ver-

meende wantoestanden van toen? Ik heb al gezegd, dat ik van mening ben dat er geen afwijzend klimaat bestond. Ik probeerde dit al met concrete voorbeelden te staven, maar het lukt mij blijkbaar niet dit goed te schetsen. Ik heb bezwaar gemaakt tegen haar visie dat er voor 1968 sprake zou zijn geweest van een soort donkere Middeleeuwen, waar het de studie van de vrouw betreft, en dat vrouwelijke studenten daaronder te lijden hadden. Ik meen ook met zekerheid te kunnen stellen dat een goed artikel of proefschrift over vrouwen ook in die tijd welkom was. Mijn eigen eerste staaltje van rapportage na het veldwerk ging trouwens ook 'over vrouwen'. Maar niemand, ik zeg het nogmaals, vond dit vreemd of maakte er ophef van. Waarom zou men ook?

Het probleem was veeleer, ik stipte dit al aan en citeerde Rosaldo hierbij, dat het moeilijk was – en is – om vrouwenstudies naar een bepaald niveau te tillen. Een van de moeilijkheden noemt Els Postel-Coster in haar oratie (p. 7): vrouwen vormen nu eenmaal geen homogene categorie, 'Machtsrelaties in de verhouding tussen de seksen kunnen niet afzonderlijk worden bestudeerd. Zij zijn verweven met andere hiërarchieën als die tussen klassen, etnische groepen, kasten, etc.'. Dit is nu eens een uitspraak van een feministe waarmee ik het volledig eens ben. Maar tegelijkertijd houdt dit in dat wij de volledige traditionele antropologie erbij nodig zullen hebben, zoals ik al poneerde. Een klemmender argument om vrouwenstudies niet uit de gewone antropologie los te maken is er eigenlijk niet. Wat men ook zou willen verklaren over het denken en handelen van vrouwen, de wereld waarin zij leven, inclusief die van de mannen met hun denken en handelen, moet eerst in kaart worden gebracht. Voor een feministisch antropologe aan haar eigenlijk onderwerp kan beginnen, moet zij al veel overzien. Ik denk dat dit de ware reden is dat het specialisme zich niet vroeg heeft ontwikkeld.

Den Uyl c.s. zullen het hiermee overigens oneens zijn. Zij zien immers juist het '... ter discussie stellen van vrouwen als een categorie met een definieerbare positie ...' als essentieel. Met Postel zijn zij het dan evenmin eens, leid ik hieruit af, maar dat moeten zij onderling maar uitvechten.

De constatering, waarmee Cora Vreede-de Stuurs haar repliek opent is dan ook geen juiste. Zelfs ik beweer niet dat het zinvol is 'echte' antropologie te stellen tegenover vrouwenstudies. Wel wil ik staande houden dat er tussen antropologie en de ideologie van de vrouwenbeweging, zoals tussen iedere vorm van ideologie en wetenschap, spanning bestaat. Dat zij bij Van Doorn steun zoekt om mijn aanval te pareren berust op een misverstand of haastig lezen: het feministisch streven noemt hij legitiem, maar dat is iets anders dan een dergelijk streven bij wetenschapsbeoefenaars. De voorbeelden die zij geeft van waardevolle bijdragen aan de antropologie van de hand van feministen ondergraven mijn betoog niet werkelijk; ik zie er correcties in, en het invullen van witte plekken zoals dat in iedere tak van wetenschap gebeurt. Over de transformatieve

functie van de feministische antropologie kan ik alleen opmerken, dat zij zich hier kennelijk iets bij voorstelt, wat ik niet kan zien.

Als laatste discussiepunt lijkt mij de waardevrijheid van de wetenschap belangrijk. Ook hierover zullen mijn opponenten en ik het wel niet eens worden. Zij begrijpen niet wat ik hierover gezegd heb: niemand, ook ik niet, heeft beweerd dat waardevrije wetenschap mogelijk is. Sommigen, zoals ik, zijn echter van mening dat het wenselijk en belangrijk is ernaar te blijven streven. Van 'ge-loven in een neutrale wetenschapsbeoefening' is dan ook geen sprake. Köbben kan, zomin als Van Doorn in het bovenstaande, tegen mij worden ingezet op dit punt. Niemand, ook ik niet, zou willen of kunnen ontkennen dat iedere wetenschapsbeoefenaar kind is van zijn of haar tijd en daar nooit geheel aan kan ontkomen. Iets anders is, dat het nastrevenswaardig blijft iedere vorm van mystificatie als gevolg van groepsgebondenheid en -belang op te sporen en te ontmaskeren. Dit is niet specifiek voor de 'kritische' antropologie of welke andere speciale richting ook: het behoort tot de kern van het vak.

De klacht, dat ik de werkelijkheid van racisme of andere onaangename verschijnselen op deze wijze onder de tafel zou willen schuiven acht ik zo beneden peil dat ik er, in tegenstelling tot de andere kritiekpunten, niet eens op wil antwoorden. Het blijft moeilijk debatteren met mensen die het verschil tussen ideologie en wetenschapsopvattingen niet onderkennen. Ook al kan men, zoals ik deed, de taal van waardevrijheid en liberalisme vergelijken met 'dode' talen die niet gesproken worden – deze wetenschapsopvattingen zijn immers niet 'in', tenminste niet bij feministen of haar medestanders – te beweren dat de ideeën of waarden op zichzelf onwaar zijn, leugenachtig, is een gotspe. Wie is gerechtigd een uitspraak te doen over de waarheidsaanspraken van ideologieën?

### Antropologie in de lachspiegel

Tot slot opnieuw de vraag waarom ik eigenlijk boos was. Ik denk dat dit toch te maken heeft met een zekere teleurstelling. In de beginfase, toen de tweede feministische golf net opkwam, was er iets van een belofte in de lucht, een alternatief voor de mannenmaatschappij met haar overbekende gebreken. Hoe naïef, overtrokken, idealistisch of lachwekkend de idealen soms ook waren, er werd een illusie gewekt van een mogelijk contrapunt. Die belofte werd niet ingelost, in tegendeel.

Het is mijn indruk – en dit was dan ook de strekking van mijn discussiebijdrage – dat het conformeren aan de vaak verguisde kanten van de mannenwereld hand over hand toeneemt. Betreurenswaardige ontwikkelingen worden niet alleen als onvermijdelijk aanvaard; ook vrouwen spelen er met groot animo op in om haar deel binnen te krijgen. De oprukkende bureaucratisering, de met de bezuinigingen samengaannde overlevingsstrijd, doet de discussie verstommen,

bevordert pantsering, vlucht in quasi-geleerdheid en ander imponeergedrag. Het hengelen naar ontwikkelingsgelden brengt mee dat gladjanussen de kans krijgen de dienst uit te maken en maakt allerlei oneigenlijke vraagstellingen tot hoofddoeleinden van het vak. Het aardige van de antropologie, de verbazing over het onverwachte, verdwijnt onder de tafel. De overeenkomst die Van Santen (cf. themanummer p. 239) ziet tussen het mannenhuis van de Papua's en het door mannen gedomineerde universitaire bedrijf in Nederland, lijkt goed getroffen, maar is helaas niet minder van toepassing op de vrouwenwereld. In het afglijden van de feministische antropologie zien wij, als het ware in karikatuur, de teloorgang van een heel vak.

### Geraadpleegde literatuur

- Didion, Joan, *The white album*. Penguin, Harmondsworth 1979.
- Hoetink, H., Gezinsvormen in het Caribisch gebied. *Mens en Maatschappij*, 36, 1961: 81-93.
- Postel-Coster, E., *Over de grenzen. Culturele antropologie in feministisch perspectief*. Inaugurale rede, Leiden 1987.
- Rubin, G., The traffic in women: notes on the 'political economy' of sex. In: Rayna R. Reiter (red.), *Toward an anthropology of women*. Monthly Review Press, New York-Londen 1975, p. 157-210.
- Wetering, W. van, Conflicten tussen co-vrouwen bij de Djuka. *Nieuwe Westindische Gids*, 45, 1966: 52-59.